

мар системинин зөдөлөнмөсү вэ биткинин чаван инкишаф едөн органларынын көбөлөк токсинлэри илэ зөһөрлөнмөсүнэ сәбәб олур.

Хәстәлијин аламәтлэри биткинин бој атан һиссәсинин әјилмәси, јарпагарын јашыл рәнкинин солғунлашмасы, солухмасы вэ төкүлмәсиндән ибарәтдир.

Мүбаризә-профилактик тәдбирләрдән ибарәтдир. Чүнки хәстәлијин әмәлә кәлмәсиндә вэ сүр'әтләнмәсиндә һаванын гурағлығы, торпаг сәтһиндә јүксәк температурун олмасы, торпағын һәдсиз бәрклији чәркә араларынын вахтында бечәрилмәси вэ с. олдуғу үчүн бу мәсәләләрин арадан галдырылмасы вэ дәф едилмәси хәстәлијә гаршы мүбаризә тәдбиридир.

Гараајаг хәстәлији. Чүчәрти вэ шитиллэри зәдәләјир. Бу һалда јерүстү һиссәнин көвдәчији гаралыр, назилыр, чүрүјүр вэ биткинин мөһвинә сәбәб олур. Иријашлы шитилләр һәр вахт гараајагла хәстәләнмирләр. Хәстәлијин әмәлә кәлмәсинин әсас сәбәби рүтүбәтин һәдсиз чохлағу вэ температурун ашағы олмасыдыр. Јүксәк рүтүбәтдә торпағын јумшалдылмасы вэ һаваландырылмасы јахшы нәтичә верир. Бә'зи һалларда биткиләрин зәдәләнмәсини азалтмағ үчүн торпаға гуру күлүн (1 кв.м-ә 100 г) верилмәси вэ ја 3%-ли мис купоросу мөһлулунун чиләнмәси мүсбәт нәтичә верир.

Данадиши - ән чох зијан верән һәшәрәтлардандыр. О әсасән јумшаг, јахшы рүтүбәтли торпагларда, чај, канал вэ сутутар јерләрин кәнарларында даһа чох раст кәлинир. Һәшаратын өзү вэ сүрфәләри дә ејни дәрәчәдә зијан верирләр. Онлар чүчәрмиш тохумлары, көкү, көвдәни, јарпағы вэ башга чаван органлары мөһв едирләр.

Әсас мүбаризә тәдбири - торпағын дүзкүн бечәрилмәси вэ зөһөрли алдадычы гиданын дүзкүн тәтбиг едилмәсидир. Чәркәараларынын даими ишләнмәси, дәрин паяыз шуму (мөһсул јығымындан сонра), ири һәшарәтларын, сүрфәләрин мөһвинә вэ онларын јуvasынын дағылмасына сәбәб олур. Данадишијә гаршы 2-3%-ли карбатион мөһлулунун әкин вэ сәпиндән габаг чиләнмәси јахшы нәтичә верир.

Совка - чаван биткинин јерүстү һиссәсини јејир вэ беләликлә, о мөһв олур. Әсасән о әкиндән сонра, битки һәлә торпаға там бәркимәмиш даһа чох зијан верир. Зијан верән тыртыллары дәрин паяыз шуму вэ јазда чәркәараларынын бечәрилмәси (әкинә гәдәр вэ биткијә гуллуғ едәркән) илэ јох етмәк олар. Сон вахтлар кәпәнәкләрин учан вахтында (1 һектара 50-100 мин) трихограммалар бурахмагла вэ јумурталарын сахланмасында рол ојнајан алағлары мөһв етмәклә мүбаризә апарылыр.

КАВАЛЫ МӘҢСУЛУНА ЕҢТИЈАЧЫН МҮӘЈҖӘНЛӘШДИРИЛМӘСИ

Һ. Ә. ИДРИСОВ, кәнд тәсәррүфаты елмләри намизәди.

Азәрбајҗан Довләт Кәнд Тәсәррүфаты Академијасы

Өлкә әһалисинин мејвә-киләмејвәјә олан тәләбатынын өдәнилмәси алим вэ мүтәхәссисләр гаршысында дуран һәлли вачиб мәсәләләрдәндир. Бу биткинин мејвәләринин зәнкин кимјәви тәркиби, асан бечәрилмәси, мејвәсиндән мүхтәлиф әрзаг, гида, мөһсулларынын һазырланмасы она олан тәләбатын күндән-күнә артмасына сәбәб олур.

Республикамызын торпаг-иглим шәраити диқәр мејвә биткиләри илэ јанашы кавалы биткисинин дә кениш шәкилдә бечәрилмәси үчүн чох әлверишлидир.

Кавалынын дүнјада мә'лум олан 2 миндән артыг сортунун әксәријјәтинин республикада бечәрилмәси имканынын олмасы, ондан јүксәк мөһсул алмағ үчүн даһа кениш мүтәрәгги бечәрмә үсулларындан истифадә етмәјә зәмин јарадыр.

Бир чох тәдгигатчылар бу биткинин һәтта Гафғазда әмәлә кәлиб формалашмасыны гејд едирләр. (Т. М. Жуковски, 1971). Лакин академик Н. И. Вавилова көрә кавалынын республикамыза Өн Асијадан кечдији сүбут едилмишдир.

Кавалынын кәтирилмә сортларынын тез бир заманда јерли шәрантә ујғушлашыб бол вә јүксәк кејфијјәтли мәһсул вермәси башга мејвә биткиләринин чәтин бечәрилдији әразиләрдә асан бечәрилмә имканынын олмасы игтисади чәһәтдән фәјдалы битки олдуғуну сүбүт едир. Белә ки, Н. Жучкова (1954), Ф. Шуранова (1959), Г. А. Каблучко (1953), В. И. Мајдебурә (1987), А. Ф. Урсу (1988) гејд едирләр ки, кавалыдан чәтин аеросијәја малик, ағыр торпагларда нормал күбрә вә рүтүбәтләнмә тәтбиғ етмәклә јүксәк мәһсул алмағ мүмкүндүр. И. Жигаревич (1961), И. Коломиетс (1966), И. Шербатко (1966), Т. Һачыјев (1970) көстәрирләр ки, нормал рүтүбәтләнмә һәм дә феноложии фазаларын иллик инкишафына мүсбәт тә’сир көстәрир.

Күндән-күнә әһалинин сајынын вә тәләбатынын артмасы, кавалы мәһсулуна олан еһтијачы мүтәрәғти бечәрмә технолокијасы тәтбиғ етмәклә өдәмәјә имкан верир.

Республикамызын дикәр вачиб кәнд тәсәррүфаты биткиләри үчүн әлверишли торпағ саһәләриндән башга чохлу мигдарда дағлығ вә дағәтәји, һәмчинин әсас биткиләр үчүн јарарсыз торпағ саһәләри вардыр ки, онлар кавалы үчүн јарарлы сајыла биләр.

Бу мәгсәдә чатмағ үчүн 1988-чи илдән башлајарағ Крымск тәчрүбә-селексија стансијасындан кәтирилмиш мүхтәлиф адлы сорт вә һибрид формалар үзәриндә апардығымыз кениш елмитәдигат ишләринин нәтичәләринин мүасир тәсәррүфат саһәләриндә тәтбиғинин арзу олуна нәтичәләри әлдә етмәјә имкан верәчәјини нәзәрә аларағ онлары тәғдим едирик: Гафгаз Венжеркасы, Алтан Ренклоду, Кубан тезјетишәни, Кабардин тезјетишәни, Кубан карлики, Анна Шпет, Перспектив, Сары Кавалы, Елсевән, Албухара, 21-6-26, 37-6-4, Кубан Лекендасы.

Сон статистик мә’луматлара көрә республикада истеһсал олуна кавалы мејвәси 5000 тондан чох дејилдир. Физиоложи нормаја әсасән республикада әһалини бу мәһсулла тә’мин етмәк үчүн илдә 14000 тон кавалы мејвә мәһсулу истеһсал олунамалыдыр. Бу чатышмазлығы арадан галдырмағ үчүн илк нөвбәдә јүксәк кејфијјәтли вә мәһсулдар сортлары бечәрмәклә мәһсул истеһсалыны вә мәһсулдарлығы артырмағ лазымдыр. Бунун үчүн исә јерли шәраитә ујғун, тез мәһсула дүшән, алчағ бојлу јыңчам чәтирә малик сортлардан истифадә олунамасы мәгсәдәујғундур.

Тәдиг етдијимиз сортларын бир групу уча, дикәри орта, үчүнчүсү исә көдәк бојлу олмагла онларын саһә ва-

һидиндә јерләшдирилмәси имканлары вә бундан ирәли кәләрәк мәһсулдарлығылары да мүхтәлифдир. Белә ки, Елсевән, Сары Кавалы, Алтан Ренклоду, Албухара сортлары уча бојлу олмагла онларын һектара јерләшмәси имканы 208-250 әдәд, мәһсулдарлығы 90 сентнерә гәдәрдир.

Анна Шпет, Гафгаз Венжеркасы, 37-6-4, 21-6-26, Кубан тезјетишәни сортлары орта бојлу олмагла, һектарда мигдары 333-400 әдәд, мәһсулдарлығы һектардан 100-130 сентнердир.

Үчүнчү група дахил олан Кубан карлики, Кабардин тезјетишәни, Перспектив, Кубан Лекендасы сортлары көдәк бојлу олдуғларындан онларын һектарда јерләшмәси имканынын 500-800 әдәд олмасы мәһсулдарлығын да 130 сентнердән чох олмасына имкан верир.

Көрүндүјү кими интенсив бағчылығын тәләбләринә ујғун кәлән сортларын бечәрилмәси тәсәррүфат фәалијјәтинин артырымасына да мүсбәт тә’сир көстәрир. Уча бојлу сортлар исә белә бағларда бағ горујучу мешә золағларында истифадә едилмәклә икили мәгсәдә хидмәт едә биләр.

Бундан ирәли кәләрәк әһалинин илбоју кавалы мәһсулуна еһтијачыны өдәмәк үчүн тәләб олуна бағ саһәсинин вә сабит мәһсул истеһсалына тә’минат верән бағ нөвбәләшмәси үчүн еһтијат саһәнин һесабаты апарылмалыдыр.

Апардығымыз һесабламаларла мүәјјән олунамушдур ки, 7 милјон нәфәр әһалинин физиоложи норма кими тәләб олуна кавалы мәһсулу илә тә’мин етмәк үчүн 1076 һек. кавалы бағы, 269 һек. исә бағ нөвбәләшмәси үчүн еһтијат саһә тәләб олуна.

Истеһсал олуна мәһсулдан 3500 тәзә һалда, 3500 тон гурутмағ үчүн, 7000 тон исә консерв сәнајесинин еһтијачыны өдәмәк үчүн истифадә олуна биләр.

Бу бахымдан тәдиг олуна сортлар ашағыдакы ики група ајрыла биләр:

1. Тәзә вә е’маг едилмиш шәкилдә истифадә олуна сортлар: Алтан Ренклоду, 21-6-26, 37-6-4, Сары Кавалы, Елсевән, Анна Шпет;

2. Гурутма үчүн истифадә олуналар - Гафгаз Венжеркасы, Кубан Лекендасы, Кубан карлики, Перспектив, Кубан тезјетишәни, Кабардин тезјетишәни, Албухара.

Дејиләнләрдән ајдын олур ки, јерли вә кәтирилмә сортлардан ән јахшы кејфијјәт көстәричиләринә малик оланларын сечилиб кениш шәкилдә бечәрилмәси, дүзкүн агротехники фонда әһалинин мејвә мәһсулларына олан тәләбатыны өдәмәјә имкан јарадыр.

